

משימות שיטור לחיילי צה"ל - קשיים ודילמות

אריאל הימן, עידית שפרן גיטלמן, קובי מיכאל | 2 במאי, 2023 | גיליון 1718

בימים אלה מקצה צה"ל חיילים מיחידות לוחמות למשימות הגנה על תושבי ירושלים, תל אביב וערים נוספות, כתגבור למשטרת ישראל. סיטואציה זו בעייתית במובנים רבים, שכן הסטת חיילים למשימות שיטור הוא צעד השמור למצבי חירום אמיתיים. ואולם, על אף המתיחות הביטחונית המאפיינת את העת האחרונה, נראה כי אין מדובר במצב המצדיק את נקיטתו. נירמול השימוש בחיילים חמושים להתמודדות עם איומים ביטחוניים בשטח המדינה, עלול להתפתח למדרון חלקלק, כשחיילי צה"ל עלולים למצוא עצמם בעימות עם מי שעליו נשלחו להגן, כשהם חסרי סמכויות כשוטרים וללא הכשרה מתאימה. יתר על כן, פעילות של חיילים חמושים בערים מרכזיות עלולה להתפרש כמילטריזציה של המרחב הציבורי, והצבא במקרה זה עלול להפוך כלי בידי הרשויות האזרחיות וכממלא מקום של המשטרה. מציאות זו עלולה לשחוק את מושג החירום הלאומי ולהעלות שאלות לגבי ייעוד שירות החובה בצה"ל.

על רקע המתיחות הביטחונית בשבועות האחרונים (הצפויה להימשך גם באלה הבאים), ובהמשך להחלטת שר הביטחון, צה"ל מקצה בימים אלה חיילים מיחידות לוחמות למשימות הגנה על התושבים, כתגבור למשטרה בירושלים, בתל אביב ובמקומות נוספים בשטח המדינה. זאת, כשהם במדי צבא וחמושים. אין זו הפעם הראשונה שכוחות צה"ל מתגברים כוחות משטרה בעתות חירום במוקדי חיכוך, ועם זאת חשוב ואף נדרש לבחון את הדילמות ואת המשמעויות הכרוכות במהלך מסוג זה.

1. בניגוד לשוטרים, לחיילי צה"ל אין סמכות לפעול מול אזרחים – לבסס נגדם חשד או להזהירם – בעת בדיקתם. בנוסף, פעמים רבות, החיילים הנשלחים למשימות סמי-שיטוריות מצויים בהכשרה ולעיתים אפילו בהכשרה הצבאית הבסיסית. במקרה של אירוע מורכב בו יש להבחין בין מעורבים לבלתי מעורבים בפעילות שגלום בה איום ביטחוני, היעדר הכשרה מתאימה עלול לגבות מחיר העולה על התועלת.

2. להסטת יחידות סדירות מההכשרה או הפסקת אימונים עלולות להיות השלכות על כשירות הלוחמים למשימתם המבצעית העיקרית, קרי לחימה מול אויבים בזירות השונות.

3. פריסת חיילי צה"ל בשטח ריבוני של מדינת ישראל למשימה שאיננה משימת חירום לאומית, הינה בעייתית מאד. מציאות שבה חיילים חמושים פועלים ברחובות ערים ראשיות, מוכרת במדינות שבהן הצבא הוא השליט. אין לגזור גזירה שווה בין משימות

שיטור ומשימות ביטחוניות של הצבא בשטח המנוהל על ידי הצבא מכוח הדין הבינלאומי ואל מול אוכלוסייה שבקרב פועלים כוחות עוינים (יהודה ושומרון), לבין משימות שיטור בשטח ריבוני של המדינה ובקרב אזרחיה. התוצאה עלולה להיות שחיקה של מושג החירות הלאומי והעלאת שאלות לגבי ייעוד שירות החובה בצה"ל.

4. חיילים חמושים ברחובות הערים משדרים דימוי ותחושה של חשש וחוסר יכולת של כוחות ביטחון הפנים של ישראל לספק ביטחון, ויש בכך כדי לסדוק את דימוי העוצמה שמנסה ישראל לשדר כלפי חוץ. בה בעת, לצד המסר המרגיע כלפי האזרחים ("מישהו שומר עליכם"), עלולה להתעצם בקרבם תחושת חרדה ("אם צריך לשמור עלי אז זה מצב מדאיג").

5. משימות שיטור הן ממד נוסף בהתפשטות התפקודית של הצבא, אלא שבמקרים של פריסת חיילים בשטח ערים אין מדובר במשימות חינוך, התיישבות או סיוע בהתמודדות עם אסונות טבע, אלא בהפעלת כוח. ברוב המקרים בהם סייע הצבא למשטרת ישראל במשימותיה, למשל במהלך משבר הקורונה, החיילים שהצטרפו לכוחות השיטור או פעלו במשימות שיטור, לא היו חמושים בנשקם האישי, והדירקטיבה היתה אז צמצום מרבי של משימות שיטור על ידי חיילים. נירמול השימוש בחיילים חמושים להתמודדות עם איומים ביטחוניים בשטח המדינה, בנוכחות ובקרב אזרחים, עלול להתפתח להפעלת חיילים חמושים גם במקרים אחרים למול איומים אחרים, שיוגדרו על ידי הדרג המדיני כאיומים חמורים. לכן מדובר במדרון שעלול להיות חלקלק. זו הסיבה שבעטיה מקפידות דמוקרטיות ברחבי העולם החופשי שלא להפעיל חיילים בסביבת אזרחים בשטח המדינה עצמה אלא רק למול איומים חיצוניים.

לליבון הדילמה, נדרשת השוואה לשני אירועים, שאמנם אינם דומים לחלוטין, ואשר נדרשה בהם התערבות צבאית. הראשון הוא אירוע הקורונה. אף שלא היה זה משבר ביטחוני, הצבא נדרש לסייע למערכות האזרחיות וקיבל אחריות נרחבת לטיפול במשבר. מרבית המשימות היו מסוג סיוע (על ידי מפקדת אלון בפקיוד העורף והכנסת חיילים לערים לצורך חלוקת מזון), אך נשקלה גם הצבת חיילים לצד שוטרים למטרות אכיפת סגר והגבלות תנועה. הצעות אלה נדחו על ידי הצבא, ובצדק. עם זאת, במקרים בודדים הוטלו על חיילים גם משימות שיטור מול אזרחים. האירוע השני היה ההתנגשויות בין ערבים ליהודים בערים המעורבות בעת מבצע "שומר חומות". המשטרה לא עמדה במשימותיה, מסיבות שונות, ופנתה לצה"ל בבקשה לעזרה. יצוין שקריאות להכניס כוחות צבא לערים יצאו לא רק מתוך המשטרה, אלא גם מצד גורמים פוליטיים וגם מצד הציבור. שר הביטחון דאז, רא"ל (מיל.) בני גנץ, לא איפשר זאת בטענה הצודקת שאין זה מקומו של הצבא להתעמת עם אזרחי מדינת ישראל.

צה"ל ומערכת הביטחון עסוקים כיום בהתכוננות לאירוע עתידי, שבמסגרתו יהיה לצה"ל תפקיד בהתמודדות עם הפרות סדר בתוך הארץ. מצב שכזה עלול להתרחש בעת מבצע צבאי, כשכוחות צבא יידרשו לחופש תנועה בצירים בין הצפון לדרום הארץ, גם בריכוזי אוכלוסייה.

לשם כך יש לכוון את המשמר הלאומי (במודל הקודם שהוצע, השונה מזה המקודם כיום על ידי השר לביטחון לאומי, איתמר בן גביר), האמור להיות מורכב מחיילי מילואים, שידרשו לוודא שהצירים יהיו פתוחים למעבר הכוחות. במקרה זה, אפשר שהחיילים ימצאו את עצמם מול אזרחי המדינה. אמנם יהיה מדובר במצב מלחמתי, שלו כללים מיוחדים, אך יש להסדירם היטב. כך למשל, יתכן שיהיה צורך להכשיר את החיילים למשימות רלבנטיות, להקנות להם סמכויות שיטור, או לחילופין לצוות שוטרים בכל קבוצת חיילים.

לצה"ל, כצבא העם, חוזה בלתי כתוב עם החברה ולפיו בעתות חירום הוא נרתם לסייע ואם הוא נדרש לכך - נוטל על עצמו משימות לאומיות. עם זאת, גם בעת הצבתם של חיילי צה"ל למשימות הגנה בקרב אוכלוסייה אזרחית בערי ישראל, תפקידם הוא להגן על אזרחי המדינה. אלא שחיילי צה"ל עלולים להימצא בעימות עם מי שעליו נשלחו להגן, כשהם נעדרים סמכויות מתאימות. למרות הסנטימנט והאמון שהציבור רוכש לצה"ל ככלל, המחשבה שחיילים מוכשרים למשימות שיטור ויכולו לבצע אותן כראוי, איננה משקפת בהכרח את המציאות. האירועים ביהודה ושומרון מעידים כי אין כך פני הדברים בהכרח: פעמים רבות, במקום שחיילים לא מצליחים לאכוף את הסדר, שוטרי מג"ב, המאומנים היטב, עושים זאת בהצלחה רבה.

מדינת ישראל צריכה להיות זהירה ביותר בהפעלת כוח צבאי בשטח ריבוני של המדינה למשימה שאיננה משימת חירום לאומית. זו סוגיה עקרונית ומהותית במדינה דמוקרטית, ובוודאי במדינה שמודל השירות בה מבוסס על מודל צבא העם וגיוס חובה. מציאות בה חיילים חמושים פועלים ברחובות הערים המרכזיות עלולה להתפרש כמילטריזציה של המרחב הציבורי, והצבא במקרה זה עלול להפוך כלי בידי הרשויות האזרחיות, שאינן משרד הביטחון או צה"ל. זו מציאות המוכרת במדינות טוטליטריות, אשר עלולה לשחוק את מושג החירום הלאומי. נוסף על כך, יש לתת את הדעת על הגברת המתח והחרדה כתוצאה מהימצאות חיילים חמושים ברחובה של עיר.

לכן, גם אם קיימים מצבי "אין ברירה" שבהם תבקש המשטרה סיוע מהצבא, יש להזהיר מפני יד קלה מדי על "הדק" הכנסת צבא לערי מדינת ישראל. הסטת חיילים למשימות שיטור הוא צעד השמור למצבי חירום אמיתיים. אפשר לומר בזהירות שעל אף המתיחות הביטחונית המאפיינת את העת האחרונה, נראה כי איננו במצב המצדיק צעד קיצון כזה.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט